

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра міжнародного та європейського права

Міждисциплінарна курсова робота
на тему:

Політика невизнання як інструмент міжнародного правопорядку (на прикладі
окупованих і анексованих територій)

Студентки 3 курсу МП-31 групи
Галузь знань 29 Міжнародні відносини
Спеціальність 293 Міжнародне право
Жук Х.Вю

Науковий керівник:
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри міжнародного та
європейського права
Саванець Людмила Михайлівна

Національна шкала: _____

Кількість балів: _____

Оцінка: ECTS _____

Члени комісії:

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ПОЛІТИКИ НЕВИЗНАННЯ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ	7
1.1. Поняття та правова природа визнання і невизнання у міжнародному праві.....	7
1.2. Принципи міжнародного права, що лежать в основі політики невизнання	11
1.3. Доктринальні підходи та форми реалізації політики невизнання	15
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІТИКИ НЕВИЗНАННЯ	19
2.1. Міжнародно-правові акти, що встановлюють принцип невизнання: генезис та сучасна інтерпретація.....	19
2.2. Міжнародно-правовий статус окупованих та анексованих територій: колізії суверенітету та приватного права	23
2.3. Практика застосування політики невизнання	27
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІТИКИ НЕВИЗНАННЯ У СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ	31
3.1. Основні проблеми реалізації політики невизнання у міжнародних відносинах.....	31
3.2. Сучасні виклики та перспективи політики невизнання	35
3.3. Баланс між політикою невизнання та гуманітарними потребами населення окупованих територій.....	38
3.4. Перспективи розвитку політики невизнання як інструменту підтримання міжнародного правопорядку	41
ВИСНОВКИ	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	48

ВСТУП

Актуальність проблеми. Політика невизнання відіграє важливу роль як інструмент підтримки міжнародного правопорядку, особливо в умовах сучасних геополітичних викликів. Її актуальність значно зросла після незаконної анексії Автономної Республіки Крим та окупації окремих районів Донецької і Луганської областей у 2014 році. Події, що відбулися внаслідок повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року, вкотре підкреслили значення цієї політики. Зокрема, ефективність підходу невизнання була підтверджена прийняттям Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 68/262 від 27 березня 2014 року, відповідно до якої 100 держав виступили проти легітимізації так званого «референдуму» в Криму. Актуальність цієї проблематики полягає у зростаючому випадках окупації та анексії територій у різних регіонах світу, таких як Сектор Гази, Нагірний Карабах та Тайвань. Ці явища становлять серйозну загрозу фундаментальним принципам міжнародного права, закріпленим у Статуті ООН та Гельсінському заключному акті 1975 року.

Аналіз останніх досліджень та наукових праць. Тема політики невизнання привертає значну увагу як українських, так і зарубіжних дослідників. Зокрема, Кравчук В. М. у своїй монографії «Політика невизнання окупації частини території держави» розглядає різні доктринальні підходи до реалізації цієї політики, використовуючи приклад Криму. У свою чергу, в дослідженні 2024 року Золотухін Д. зосереджується на розгляді стратегій протидії управлінню окупаційною владою. Серед іноземних авторів класичні праці Lauterpacht та Shaw виділяються акцентом на необхідності невизнання незаконних дій згідно з Декларацією про принципи міжнародного права 1970 року (Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 2625).

Метою міждисциплінарної курсової роботи є комплексний аналіз політики невизнання як механізму підтримання міжнародного правопорядку на прикладі окупованих та анексованих територій. У межах дослідження передбачено систематизацію теоретичних засад політики невизнання, оцінку міжнародно-правового регулювання й практичного застосування цього підходу, а також виявлення ключових проблем і визначення перспектив його розвитку в сучасній

системі міжнародних відносин. Робота об'єднує знання з галузі міжнародного публічного права, теоретичні концепції політології та практичні аспекти дипломатичних процесів, створюючи міждисциплінарну платформу для дослідження.

Відповідно до мети визначимо такі **завдання**:

- висвітлити теоретичні поняття, правову природу та доктринальні підходи до політики невизнання у міжнародному праві;
- розкрити особливості принципів міжнародного права, що лежать в основі політики невизнання;
- охарактеризувати міжнародно-правові акти, доктрини, що закріплюють принцип невизнання;
- проаналізувати міжнародно-правовий статус окупованих та анексованих територій;
- діагностувати проблеми реалізації політики невизнання у міжнародних відносинах;
- дати оцінку балансу між політикою невизнання та гуманітарними потребами населення;
- розробити пропозиції щодо вдосконалення механізмів застосування політики невизнання;
- надати рекомендації щодо посилення ефективності політики невизнання як інструменту правопорядку;
- запропонувати заходи з вирішення проблем пов'язаних з політикою невизнання у контексті сучасних викликів.

Об'єкт дослідження- міжнародне публічне право, яке розглядається як система норм, що регулюють відносини між державами в аспектах безпеки і миру, також міжнародні відносини, зокрема такі елементи, як збереження територіальної цілісності держав та протидії агресивним діям. Особливо сконцентовано увагу на аналізі правового статусу окупованих та анексованих територій у межах політики невизнання.

Предмет дослідження- норми міжнародного права, які закріплюють

зобов'язання держав не визнавати незаконні дії, такі як окупації, анексії, інші форми порушення територіальної цілісності, а також доктринальні концепції та практика реалізації політики невизнання, яка розглядається на конкретних прикладах територіальних конфліктів.

Теоретичною основою дослідження є нормативи Статуту ООН 1945 року, Гаазьких конвенцій 1907 року, Женевських конвенцій 1949 року, Гельсінських угод 1975 року, Декларації про принципи міжнародного права 1970 року (Резолюція ГА ООН 2625). Методологічною основою стали праці українських вчених (Кравчук В.М., Золотухін Д.) та класиків міжнародного права (Лаутерпахт, Шоу, Кельзен).

Міждисциплінарна курсова робота складається з вступу, трьох розділів та висновків. У вступі обґрунтована актуальність обраної теми дослідження.

У першому розділі визначені теоретичні основи політики невизнання у міжнародному праві, розкрито поняття визнання та невизнання, доктринальні підходи, форми її реалізації.

Другий розділ міждисциплінарної курсової роботи відображає результати аналізу правового регулювання політики невизнання, практики її застосування, а також міжнародно-правового статусу окупованих чи анексованих територій.

У третьому розділі роботи окреслено саме проблеми реалізації політики невизнання та перспективи її розвитку як інструменту підтримання міжнародного правопорядку.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ПОЛІТИКИ НЕВИЗНАННЯ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

1.1. Поняття та правова природа визнання і невизнання у міжнародному праві

Політика невизнання у міжнародному праві — це важливий інструмент, який допомагає підтримувати стабільність у міжнародному правопорядку. Її головна мета — запобігти легітимізації незаконних дій, таких як агресія, анексія територій або зміна влади, що порушує конституцію. Той механізм базується на пошуку балансу між суверенітетом держав та загальною системою правил, встановлених у Статуті ООН. Особливо важливо, що політика невизнання використовується як засіб спільної реакції на порушення найважливіших норм міжнародного права, таких як *jus cogens*, які не можна змінити. Метою цієї політики - запобігти нормалізації незаконних дій та створити правовий тиск на тих, хто порушує закон, щоб відновити законність. [1].

Згідно з класичним визначенням, запропонованим Гансом Кельзенем, визнання - "односторонній акт, за допомогою якого держава заявляє про свою готовність встановити правові відносини з іншим суб'єктом міжнародного права". Це визначення підкреслює, що визнання є добровільним та дискреційним і відрізняється від автоматичного процесу Визнання у міжнародному праві — це односторонній добровільний акт держави, спрямований на підтвердження наміру встановити звичайні міжнародні відносини з новим суб'єктом або урядом, вважаючи його таким з моменту фактичного виникнення [25; 17].

Натомість політика невизнання — це протилежний вибір, коли держава або міжнародна спільнота зусиллями відмовляється встановлювати будь-які правові або реальні зв'язки з незаконними структурами, урядами або територіальними змінами, отриманими порушенням правил міжнародного права. Невизнання стосується таких випадків, як незаконна анексія (Крим 2014), окупація (Донбас), невизнані держави (Абхазія, Південна Осетія) та маріонетні режими. Воно може бути повним або частковим; часткове невизнання допускає обмежені контакти, наприклад для гуманітарних цілей, але при цьому не визнається легітимність влади [10; 13].

Історія розвитку поняття визнання показує, як воно змінювалося від догматичних уявлень XIX століття до сучасних міжнародних правових стандартів. Монтевідейська конвенція про права та обов'язки держав, яку затвердили у 1933 році, встановила чіткі критерії для визначення державності: постійне населення, чітка територія, діюче уряд і здатність узгоджувати міжнародні справи (стаття 1). Однак самі по собі ці критерії не з'ясовують, чи є держава законною, особливо якщо вони досягнені через агресію або сепаратизм, як, наприклад, у випадку "ДНР/ЛНР" або Абхазії. [25]

Доктрина міжнародного права розмежовує визнання на два види: *de facto* (тимчасове, фактичне, що застосовується для практичних відносин) і *de jure* (повне, юридично обґрунтоване зі всіма наслідками). Невизнання, у свою чергу, може бути повним (з повною відсутністю контактів) або частковим (для гуманітарних цілей). Наприклад, Косово було визнане більш ніж 100 країнами, але залишилося невизнаним такими державами, як Росія та Китай, демонструючи, що навіть обмежене невизнання може бути ефективним інструментом політичного впливу [18].

Юридична сутність невизнання полягає в тому, що воно не нівелює фактичного контролю влади на території, але унеможлиблює її міжнародне узаконення. Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 року (стаття 46) виключає з правового поля договори, укладені неправомірними режимами, а стаття 10 Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 року дозволяє державам визнавати чи не визнавати повноваження представників невизнаних урядів. [25].

Актуальні виклики, як-от кібератаки, гібридні війни та підтримання квазідержавних утворень зовнішніми суб'єктами, поширюють політику невизнання. Зразком є відокремлення Придністров'я та неприйняття міжнародною спільнотою так званої «ДНР/ЛНР», що показує дієвість невизнання як засобу політичного та юридичного тиску. Невизнання унеможлиблює для таких утворень брати участь у світових організаціях, здобувати дипломатичний статус або звертатися до Міжнародного суду ООН [2;17].

Аналітичні випадки доводять, що стратегія невизнання не лише оберігає права потерпілих держав, а й окреслює нормативні межі міжнародної легітимності. Країни, які порушують міжнародне право, втрачають правовий захист, а їхні вчинки не знаходять схвалення у світовій спільноті. Скажімо, непідтримання анексії Криму спричинило запровадження санкцій ЄС, США та інших держав, зокрема обмежень економічних зв'язків, арешту активів та візових обмежень проти фізичних та юридичних осіб. [18].

Політика невизнання є складним юридичним та політичним механізмом, який дозволяє державам реагувати на порушення міжнародного права, оберігати засади суверенітету та колективної безпеки, і водночас підтримувати правову цілісність міжнародної системи. Визнання лишається добровільним актом, що сприяє встановленню повноцінних міжнародних відносин, тоді як невизнання виконує функцію юридичного бар'єра, унеможливлюючи легітимізацію наслідків грубих порушень міжнародного права. Цей підхід дає можливість міжнародній спільноті підтримувати правову цілісність системи навіть у ситуаціях фактичного контролю агресора над територією, наголошуючи на перевазі права над застосуванням сили. [10; 17].

Отже, визнання і невизнання в міжнародному праві взаємопов'язані, але змістовно протилежні інститути, які відображають суверенну волю держав і виконують роль механізмів підтримання міжнародного правопорядку. Визнання, як правило, є одностороннім актом дискреційного характеру, спрямованим на встановлення повноцінних юридичних відносин із новими суб'єктами міжнародного права. Натомість невизнання — це свідоме ухилення від надання легітимності у випадках грубого порушення фундаментальних норм. Особливість правової природи невизнання полягає у його ключовій ролі збереження імперативних норм міжнародного права (*jus cogens*) та протидії узаконенню наслідків незаконних дій, таких як агресія, анексія або створення квазідержавних утворень. Хоча невизнання не змінює фактичний стан подій, воно забирає у таких дій міжнародно-правове схвалення, створюючи таким чином політико-правовий тиск на державу-порушника.

Таким чином, механізм невизнання залишається вагомим елементом колективної відповіді міжнародної спільноти на порушення міжнародного права. Він сприяє захисту ключових принципів суверенітету, територіальної цілісності держав і верховенства права в міжнародних відносинах. У сучасному світі важливість цього інституту лише зростає, адже він дозволяє ефективно протистояти новим викликам і загрозам, запобігаючи їхньому легітимному утвердженню на світовій арені.

1.2. Принципи міжнародного права, що лежать в основі політики невизнання

Політика невизнання базується на ключових положеннях Статуту ООН, які мають статус норм *jus cogens* і є обов'язковими *erga omnes* для всіх держав. Ці принципи створюють правовий фундамент для відмови у легітимізації незаконних дій, таких як агресія, окупація чи анексія. Принцип суверенної рівності (стаття 2(1)) виключає можливість примусового нав'язування визнання. Принцип незастосування сили (стаття 2(4)) забороняє визнавати територіальну анексію, а принцип невтручання (стаття 2(7)) обмежує підтримку неконституційних режимів [8; 35]

Принцип *ex injuria jus non oritur* — положення про те, що «з неправомірних дій не виникає право», закріплений у Декларації Генеральної Асамблеї ООН 2625 (XXV) від 24 жовтня 1970 року. Документ встановлює, що держави повинні «утримуватися від дій, спрямованих на визнання режимів, створених силою». Також Резолюція Ради Безпеки ООН 262 (1968 р.) щодо Родезії впровадила принцип невизнання расистського режиму, накладаючи заборону на будь-які угоди з ним [14; 15]

Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 3314 (XXIX) від 1974 року, що визначає поняття агресії (стаття 5), прямо декларує недопустимість набуття територій шляхом застосування сили. Вона стала базою для відмови у визнанні анексій, таких як Крим (Резолюція ГА ООН 68/262 від 2014 року) та Східний Єрусалим (Резолюція РБ ООН 478 від 1980 року). Право народів на самовизначення (стаття 1(2) Статуту ООН)

обмежене: законною є лише деколонізаційна або антигнобительська сецесія, а не розпад територіальної цілісності держав (Резолюція 2625, пункт 6). Цю позицію підтверджує Консультативний висновок Міжнародного суду ООН щодо Косово 2010 року [19].

У справі "Намібія" (1971 р.) Міжнародний Суд ООН встановив, що визнання протиправного окупаційного режиму суперечить принципу сумлінності (*pacta sunt servanda*), закріпленому у статті 26 Віденської конвенції про право міжнародних угод 1969 року. Як зауважує Кравчук В.М., невизнання є запобіжним механізмом, який унеможлиблює юридичне узаконення агресії. Цю думку підтримує Лаутерпахт Г., підкреслюючи *erga omnes* зобов'язання держав у міжнародному праві.

Міжнародне право послідовно застосовується щодо України через низку ухвал Генеральної Асамблеї ООН, які акцентують на потреби невизнання неправомірних актів агресії та анексії. Ухвала Генеральної Асамблеї ООН № 68/262 від 27 березня 2014 року засудила незаконне опитування в Криму, закликала країни утриматися від усякої діяльності, що може сприяти визнанню зміни становища Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, а також засвідчила територіальну єдність України. [4].

Резолюції ГА ООН A/RES/ES-10/21 (2014) та A/RES/ES-10/24 (2022) визнали Росію державою-агресором, засудили окупацію Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей та зобов'язали міжнародну спільноту до невизнання адміністративних змін на цих територіях [2].

Щорічні резолюції щодо прав людини в Криму та Севастополі, серед яких A/RES/73/179 (2018 р.), A/RES/74/168 (2019 р.) та очікувана A/RES/78/XXX (2025 р.), визначають Росію як державу-окупанта, висувають вимогу щодо допуску моніторингових місій ООН і закликають не визнавати російські адміністративні акти.

Рішення Великої палати ЄСПЛ у справах «Україна та Нідерланди проти Росії» (2023-2025 рр.) і «Україна проти Росії (щодо Криму)» юридично закріпили факт окупації Криму та Севастополя з 27 лютого 2014 року. У цих рішеннях задокументовано системні порушення Конвенції про захист прав людини і

основоположних свобод, а також зазначено обов'язок держав не визнавати окупаційний режим.

Усі згадані акти спираються на статтю 2(4) Статуту ООН та статті 42-43 Гаазької конвенції 1907 року, що регламентують правовий режим окупації. Практичним інструментом невизнання виступають санкції ЄС та США («кримський пакет»), які діють з 2014 року; вони забороняють інвестиції, торгівлю, придбання нерухомості та надання послуг на окупованих територіях [18].

За словами Ганса Кельзена, принципи Статуту ООН є фундаментально важливими нормами, що визначають визнання держав і режимів. Політика невизнання щодо України зазнала еволюції - від декларативних закликів Генасамблеї до створення комплексних інструментів, які включають резолюції, санкції та судові прецеденти [3].

Отже, політика невизнання в міжнародному праві ґрунтується на чіткій нормативній основі, сформованій системою базових принципів, закріплених у Статуті ООН та деталізованих у міжнародно-правових документах і судовій практиці. До таких принципів належать суверенна рівність держав, заборона застосування сили, збереження територіальної цілісності, невтручання у внутрішні справи та право народів на самовизначення. Разом ці засади визначають межі допустимої поведінки держав і забезпечують юридичну основу для відмови у визнанні неправомірних ситуацій. Особливу вагу має принцип «*ex injuria jus non oritur*», який заперечує можливість виникнення прав із протиправних дій. Важливу роль відіграють також імперативні норми «*jus cogens*» і загальні зобов'язання «*erga omnes*», що накладають на держави обов'язок не визнавати наслідки серйозних порушень міжнародного права. Практика ООН, рішення міжнародних судів і введення санкцій підкреслюють, що невизнання є не тільки політичним інструментом, а й юридичним обов'язком глобального співтовариства.

Таким чином, політика невизнання виступає логічним та необхідним продовженням дії ключових принципів міжнародного права. Вона сприяє їх реалізації, підтримує міжнародний правопорядок і запобігає легітимізації агресивних дій і серйозних порушень. Її значення стає особливо очевидним у

контексті сучасних спроб захисту територіальної цілісності України та реагування на відповідні виклики.

1.3. Доктринальні підходи та форми реалізації політики невизнання

Політика невизнання у міжнародному праві реалізується на кількох рівнях і має багат шарову структуру, що поєднує доктринальні підходи, індивідуальні та колективні дії держав, правові механізми та практичні гуманітарні заходи. Індивідуальне невизнання проявляється через офіційні заяви окремих держав. Наприклад, Канада у 2014 році не визнала анексію Криму, а понад 100 держав висловили невизнання так званих «ДНР» та «ЛНР» [4]. Колективне невизнання фіксується у міжнародних документах, ухвалених за участю кількох держав. Приклади включають Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 68/262 щодо територіальної цілісності України та Резолюцію Ради Безпеки ООН 478 (1980 р.) стосовно Єрусалима. Подібні документи приймаються й регіональними організаціями, як-от Регламент ЄС 269/2014 щодо санкцій чи позиції саміту G7 2022 року щодо «референдумів», організованих РФ [1; 18].

Доктринальні підходи до політики невизнання сформувалися протягом ХХ століття, еволюціонуючи від класичних теорій визнання до комплексних концепцій, що поєднують об'єктивні критерії існування держави із суб'єктивними аспектами легітимності влади. Декларативна теорія (Герш Лаутерпахт, Фрідріх Мартенс) стверджує, що держава набуває статусу суб'єкта міжнародного права з моменту фактичного утворення, якщо вона має ефективний контроль над певною територією, постійне населення і уряд, незалежно від визнання іншими державами. Відповідно, невизнання не заперечує фактичного існування держави, але обмежує її юридичні права та участь у діяльності міжнародних організацій. Яскравим прикладом є Тайвань, який зберігає де-факто суверенітет і підтримує економічні зв'язки з понад 170 країнами, але позбавлений повноправного членства в ООН через позицію Китаю та підтримку його більшістю держав світу [27].

Конститутивна теорія, представлена Ласі Оппенгеймом та Гансом Кельзенем, розглядає акт визнання як вирішальний для надання державі юридичної

суб'єктності. Невизнання згідно з цією доктриною блокує правосуб'єктність держави. Цей підхід домінував у першій половині XX століття, але критикувався за надмірну залежність від суб'єктивних оцінок легітимності інших суб'єктів. Сучасні підходи переважно спираються на гібридну доктрину (Томас Франк, Міхаель Ріш), яка поєднує елементи декларативної та конститутивної теорій: ефективність контролю над територією оцінюється через призму легітимності влади. Держава, що виникла внаслідок агресії або сепаратизму, підлягає невизнанню. Прикладом є Маньчжурська держава (1932 р.), яку Ліга Націй відмовилася визнавати як маріонеткове утворення Японії всупереч Пакту Келлога-Бріана [12].

Особливе місце займає доктрина Стімсона (1932 р.), сформульована держсекретарем США Генрі Стімсоном. Вона закріплює тезу, що держави не повинні визнавати територіальні зміни, здійснені силою. Доктрина знайшла відображення у Статуті ООН (ст. 2(4)) та в резолюціях Ліги Націй 1933 року, а також у рішенні Міжнародного суду ООН щодо Намібії (1971 р.), що підтвердило принцип невизнання окупаційних режимів як обов'язковий для всіх держав (*erga omnes*) [1].

Сучасна теорія часткової правосуб'єктності (*limited recognition*) дозволяє підтримувати обмежені форми міжнародної взаємодії з невизнаними державами, зокрема у торговельних, гуманітарних та технічних питаннях. Приклади включають технічні контакти ЄС з Косово або операції евакуації США у 2021 році з територій під контролем Талібану, без офіційного дипломатичного визнання.

Політика невизнання реалізується через комплексні механізми: індивідуальні заяви держав, колективні резолюції, автоматичне невизнання із санкційними режимами, гібридні контакти та правові інструменти. Автоматичне невизнання включає заморожування активів, візові обмеження та блокування економічних операцій (наприклад, Закон Магнітського у США, санкції ЄС проти Талібану та обмеження для РФ щодо активів обсягом понад \$300 млрд) [13; 19]. Юридичні механізми включають відмову в акредитації дипломатичних представників (ст. 10 Віденської конвенції, 1961 р.), невизнання договорів, укладених під примусом (ст. 52 Віденської конвенції, 1969 р.), та обмеження розгляду справ у міжнародних судах, як у справі «Лойзиду проти Туреччини» (ЄСПЛ, 1996 р.). Часткове або гібридне

невизнання дозволяє здійснювати контакти для гуманітарних чи технічних питань без офіційного визнання [12].

Історичний досвід демонструє ефективність цих заходів. Невизнання США анексії Балтійських держав протягом 1940–1991 років дозволило зберегти дипломатичні місії та сприяло відновленню їхньої незалежності. Сучасна практика в Україні підтверджує це: резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/ES-10/24 (2022 р.) поєднує заклик до невизнання окупаційного режиму з економічними санкціями проти російської федерації [4].

Сучасні виклики, такі як кібератаки, формування «гібридних утворень» та зміни у спробах агресії, змушують адаптувати доктрину невизнання. Перспективними є механізми «координованого невизнання» через платформи G20 чи QUAD, що забезпечують узгоджену відповідь міжнародної спільноти та посилюють глобальну безпеку [12]. Таким чином, політика невизнання формує багаторівневу систему механізмів, що поєднує індивідуальні заяви, колективні санкції, правові обмеження і гібридні форми співпраці, забезпечуючи одночасно юридичний контроль і прагматичні гуманітарні заходи. Історичний досвід та сучасні приклади, зокрема Україна та Балтійські країни, демонструють ефективність системного підходу та значення політики невизнання як ключового інструменту захисту територіального суверенітету та міжнародного правопорядку [12].

Отже, доктринальні підходи до політики невизнання демонструють поступову еволюцію міжнародно-правової думки — від класичних концепцій декларативної та конститутивної теорій до сучасних гібридних моделей, які інтегрують критерії ефективного контролю та вимоги легітимності. Такий підхід дозволяє більш точно й гнучко оцінювати правовий статус нових суб'єктів та визначати межі їх участі в міжнародних відносинах. Реалізація політики невизнання застосовується через багаторівневі та комплексні форми, що включають як індивідуальні рішення держав, так і колективні дії міжнародних організацій. Це охоплює санкційні механізми, правові обмеження і гібридні моделі взаємодії, які здатні враховувати як юридичну строгість, так і практичну необхідність забезпечення мінімального рівня контактів для вирішення гуманітарних і технічних питань.

Таким чином, політика невизнання постає як не лише теоретично обґрунтований концепт, але й ефективний інструмент міжнародного права. Вона допомагає світовій спільноті реагувати на порушення фундаментальних норм, запобігаючи їхній легітимізації, і водночас сприяє збереженню стабільності міжнародного правопорядку. Практика доводить, що саме поєднання концептуальної гнучкості з багатогранними механізмами реалізації робить цю політику дієвим засобом захисту державного суверенітету та зміцнення міжнародної стабільності.

РОЗДІЛ 2. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІТИКИ НЕВИЗНАННЯ

2.1. Міжнародно-правові акти, що встановлюють принцип невизнання: генезис та сучасна інтерпретація

Принцип невизнання (*non-recognition*) у сучасному міжнародному праві є фундаментальним елементом міжнародного правопорядку та важливою складовою системи колективної безпеки. Він не є лише продуктом політичної волі держав, а виступає логічним імперативом, який впливає з ієрархії норм *jus cogens* і покликаний зберігати стабільність міжнародних відносин, недопускати легітимізації агресивних дій і захищати суверенітет держав. Як зазначає М. Антонович, цей принцип є формою «колективної санкції» міжнародної спільноти проти порушника базових засад світового порядку, створюючи правові рамки для «юридичної ізоляції» наслідків правопорушення та запобігання їх трансформації у законний стан у майбутньому [1].

Генезис принципу невизнання пов'язаний із міжвоєнним періодом та формуванням доктрини невизнання агресивних територіальних змін. Класичним прикладом є «доктрина Стімсона» 1932 року, яка закріпила відмову США визнавати територіальні здобутки, отримані Японією шляхом сили (Маньчжурія). Ця доктрина стала підґрунтям для подальшої кодифікації принципу невизнання у післявоєнному міжнародному праві і лягла в основу імперативної максими *ex injuria jus non oritur* — права не виникають із порушень міжнародного права.

Ключовим нормативним джерелом принципу є Статут Організації Об'єднаних Націй (1945). Стаття 2, пункти перший і четвертий, закріплюють суверенну рівність держав і категоричну заборону застосування сили чи погрози силою проти територіальної цілісності або політичної незалежності держав. Пункт четвертий статті 2 фактично встановлює «презумпцію незаконності» будь-яких територіальних змін, досягнутих поза правовим полем. Ця норма є логічним продовженням заборони застосування сили: якщо акт агресії є незаконним, то його наслідки не можуть створювати правових ефектів у міжнародному праві [17]

Подальше кодифікування принципу невизнання відображено у Декларації про принципи міжнародного права 1970 року (Резолюція ГА ООН 2625), яка прямо підкреслює, що територія держави не може бути об'єктом військової окупації, а територіальні здобутки, отримані силою, не підлягають визнанню. Держави зобов'язані утримуватися від будь-яких дій, що могли б підірвати національну єдність або територіальну цілісність іншої держави. Таким чином, Декларація встановлює як негативні (утримання від визнання), так і позитивні (активні заходи щодо припинення порушень) обов'язки держав [17; 14].

На рівні міжнародно-правових договорів важливе значення має Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 року, яка в статтях 52–53 закріплює недійсність договорів, укладених із застосуванням сили, а також імперативність норм *jus cogens*. Це робить нікчемними будь-які «фіктивні договори» про анексію чи приєднання територій, позбавляючи їх будь-якої юридичної сили [22].

Додатково принцип невизнання відображено у Проекті статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 року, де стаття 41 встановлює обов'язок держав: співпрацювати для припинення порушень імперативних норм, утримуватися від визнання протиправного стану та не надавати допомогу агресору у його збереженні.

Міжнародна практика підтверджує обов'язковість цих норм. Так, у справі про військову та воєнізовану діяльність у Нікарагуа (1986) Міжнародний суд ООН визнав заборону застосування сили частиною звичаєвого права. У консультативному висновку щодо Намібії (1971) Суд зафіксував обов'язок держав утримуватися від будь-яких дій, що могли б бути трактовані як визнання окупаційної влади.

Принцип невизнання отримав розвиток і в інших міжнародно-правових документах. Заключний акт НБСЄ 1975 року та Будапештський меморандум 1994 року підтверджують непорушність кордонів, територіальну цілісність та суверенітет держав, встановлюючи стандарти поведінки для учасників міжнародного співтовариства. Хоча деякі з цих актів мають політичний, а не юридично

обов'язковий характер, вони формують усталену практику невизнання та служать базою для превентивного застосування принципу.

Сучасна інтерпретація принципу невизнання включає його інституціоналізацію на регіональному рівні. Наприклад, політика Європейського Союзу щодо окупованих територій передбачає санкції та заборону економічної діяльності, що сприяє легітимізації таких територій, а також дипломатичну ізоляцію порушника. Водночас принцип поєднується з іншими механізмами міжнародної відповідальності: індивідуальною кримінальною відповідальністю, діяльністю міжнародних судів та арбітражів, а також відшкодуванням шкоди.

Отже, принцип невизнання сформувався як результат тривалої еволюції міжнародного права, яка пройшла шлях від міжвоєнних концепцій до сучасної системи універсальних і регіональних нормативних актів. Його витoki пов'язані з поступовим усвідомленням важливості недопущення легалізації наслідків агресії. Це знайшло відображення спочатку в доктрині Стімсона, а згодом у положеннях Статуту ООН, Декларації 1970 року та інших міжнародно-правових документах. Сучасне трактування принципу базується на імперативній природі норм **jus cogens** та зобов'язаннях **erga omnes**, які покладають на держави обов'язок як утримуватися від визнання незаконних ситуацій, так і активно працювати над їх ліквідацією. Наявність цього принципу у міжнародних договорах, документах «м'якого права» та рішеннях міжнародних судових органів свідчить про його перехід із декларативного рівня до чітко інституціоналізованого та практично орієнтованого механізму.

Таким чином, принцип невизнання набуває фундаментального значення для системи міжнародної безпеки, виконуючи як превентивну, так і реагуючу функції. Він гарантує юридичну недійсність наслідків порушення базових норм міжнародного права, сприяє захисту територіальної цілісності держав і забезпечує стабільність світового правопорядку, що є особливо важливим у контексті сучасних глобальних викликів.

2.2. Міжнародно-правовий статус окупованих та анексованих територій: колізії суверенітету та приватного права

Юридичний статус територій під іноземним контролем характеризується глибинним розривом між фактичною владою (*de facto*) та юридичним суверенітетом (*de jure*). Відповідно до положень четвертої Женевської конвенції 1949 року, окупація не передає суверенітету державі-окупанту, а тимчасово обмежує її роль до адміністрування території та забезпечення безпеки цивільного населення [11].

Ця дихотомія є ключовою для розуміння правових проблем окупованих територій, оскільки міжнародне право свідомо ігнорує фактичний контроль як підставу для виникнення прав, зберігаючи пріоритет юридичного суверенітету.

Статус територій під іноземним контролем визначається через чітке розмежування між фактичним контролем і законним суверенітетом. Режим окупації ґрунтується на положеннях Гаазької конвенції 1907 року та четвертої Женевської конвенції 1949 року. Згідно зі статтею 42 Гаазької конвенції, територія вважається окупованою лише тоді, коли вона фактично перебуває під владою армії іншої держави. При цьому міжнародне право не розглядає окупацію як спосіб набуття суверенітету; держава-окупант виконує роль тимчасового адміністратора та відповідає за забезпечення безпеки і прав цивільного населення (статті 55–56 четвертої Женевської конвенції).

Окупація є «правом факту» (*fait accompli*), що не породжує «права титулу». Тимчасовий контроль не створює юридичних наслідків щодо суверенітету держави-жертви, і всі дії окупанта, спрямовані на легалізацію контролю, визнаються міжнародним правом нікчемними. Це особливо стосується спроб анексії, тобто одностороннього проголошення права власності на окуповану територію. На відміну від окупації, анексія є юридичною аномалією та грубим порушенням міжнародного права, оскільки вона намагається перетворити фактичний контроль на законне право власності [14].

Міжнародні акти, зокрема Додатковий протокол I до Женевських конвенцій 1977 року та стаття 49 четвертої Женевської конвенції, забороняють переміщення цивільного населення держави-окупанта на загарбані території, що унеможлиблює

штучні демографічні зміни як інструмент легітимізації. Таким чином міжнародне право обмежує можливості окупанта створювати штучну правову реальність, яка могла б легалізувати незаконний контроль [24].

В. Грушко підкреслює, що окупація є своєрідною «правовою паузою», під час якої міжнародне право зберігає суверенітет держави-жертви у стані юридичної консервації [2]. Це означає, що правові акти окупаційної влади не можуть змінювати юридичний статус території та її населення, навіть якщо такі акти здійснюються протягом тривалого часу.

Яскравим прикладом такої ситуації є Україна. Тимчасово окуповані території, зокрема Автономна Республіка Крим, місто Севастополь, а також окремі райони Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей, де-юре залишаються невід'ємною частиною суверенної території України, тоді як де-факто ці території перебувають під контролем Російської Федерації. Резолюції Генеральної Асамблеї ООН підтверджують незаконність анексії та закликають держави утримуватися від будь-яких форм легітимізації окупаційної влади. Велика палата ЄСПЛ у справах «Україна та Нідерланди проти РФ» юридично встановила факт окупації Криму, визнаючи, що держава-окупант відповідає за дотримання прав людини на цих територіях, не отримуючи при цьому суверенітету. Будь-які спроби анексії, такі як примусова паспортизація населення, зміна правової системи або експропріація майна, є нікчемними та не створюють юридичних наслідків, що дозволяє міжнародному співтовариству застосовувати політику невизнання та підтримувати правову позицію держави-жертви. [21].

У сфері міжнародного приватного права виникають специфічні проблеми так званих «кульгаючих правовідносин», коли правові акти окупаційної влади мають обмежене або умовне визнання. Повна відмова від визнання всіх актів окупаційної влади могла б створити правовий вакуум, що суперечить гуманітарним цілям міжнародного права. Тому застосовується диференційований підхід: акти гуманітарного характеру, спрямовані на забезпечення базових прав людини або захист цивільного населення, визнаються функціонально, тоді як акти, що легітимізують анексію, категорично не визнаються. Особливе значення має

застосування принципу *lex patriae*, який дозволяє ігнорувати законодавство окупанта і зберігати правовий зв'язок населення з державою-сувереном. Окупація не припиняє права власності законних власників, а економічне використання ресурсів окупованих територій без дозволу держави-жертви розглядається як порушення міжнародного права та може стати предметом міжнародних спорів.

Особливе значення має застосування принципу *lex patriae*, що дозволяє ігнорувати законодавство окупанта і зберігати правовий зв'язок населення з державою-сувереном. У сфері спадкового права підкреслюється, що окупація не припиняє права власності законних власників, а економічне використання ресурсів окупованих територій без дозволу держави-жертви розглядається як порушення міжнародного права та може стати предметом міжнародних спорів.

Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» передбачає механізм вирішення спорів, пов'язаних із майном на окупованих територіях. Арбітраж у цьому контексті виконує подвійну функцію: він забезпечує захист приватних інтересів та запобігає опосередкованому визнанню окупаційних структур. Правові механізми дозволяють судам відмовляти у визнанні рішень арбітражу, що суперечать публічному порядку України, інтегруючи принцип невизнання у сферу приватного права та забезпечуючи баланс між захистом прав людини та недопущенням легітимізації незаконного контролю.

Отже, міжнародно-правовий статус окупованих та анексованих територій базується на чіткому розмежуванні між фактичним контролем і юридичним суверенітетом, де перевага завжди надається останньому. Окупація вважається тимчасовим режимом, який не змінює формальної належності території до держави-жертви і не створює правового титулу. Натомість анексія розцінюється як серйозне порушення норм міжнародного права, яке не викликає жодних юридичних наслідків. Однак конфлікт між публічним і приватним правом вимагає гнучкого підходу до оцінки правових актів, ухвалених на окупованих територіях. Міжнародне право дозволяє часткове функціональне визнання певних гуманітарних дій для захисту цивільного населення, одночасно рішуче відкидаючи заходи, спрямовані на узаконення незаконного контролю. Такий підхід допомагає уникнути створення

правового вакууму, забезпечуючи баланс між принципом невизнання та необхідністю гарантування основних прав людини.

Таким чином, сучасне міжнародне право формує складну систему регулювання статусу окупованих територій, спрямовану на захист державного суверенітету, запобігання легітимізації агресії та забезпечення дотримання приватних прав. Цей підхід демонструє, що принцип невизнання гармонійно поєднується як зі сферами публічного міжнародного права, так і з приватними правовими відносинами. Така збалансованість сприяє зміцненню стабільності та цілісності міжнародного правопорядку навіть у контексті тривалих конфліктів.

2.3. Практика застосування політики невизнання

Практика застосування політики невизнання є складним багатовекторним механізмом, що включає дипломатичні, правові, економічні, секторальні та кримінально-правові інструменти. Вона формується на основі міжнародних актів, судової практики та національного законодавства і спрямована на захист суверенітету держави-жертви, запобігання легітимізації окупаційних структур та забезпечення прав цивільного населення на окупованих і анексованих територіях. Політика невизнання реалізується через поєднання дипломатичних, економічних і правових важелів, що дозволяє комплексно делегітимізувати дії держави-окупанта та підтримувати міжнародний правопорядок.

У міжнародній практиці політика невизнання проявляється у декількох взаємопов'язаних рівнях. Перший рівень охоплює дипломатичні та інституційні дії. Вони передбачають відмову міжнародних організацій визнавати результати виборів, проведених під контролем окупаційних адміністрацій, а також неприйняття делегацій від таких територій у складі міжнародних органів. Важливим прикладом цього є резолюція Генеральної Асамблеї ООН 68/262, яка засвідчила політику невизнання анексії Автономної Республіки Крим та міста Севастополь, закріпивши обов'язок держав утримуватися від дій, що можуть бути розцінені як легітимізація окупаційної влади [32]. Історичні приклади демонструють аналогічну ефективність політики невизнання: невизнання анексії країн Балтії Радянським Союзом протягом

п'яти десятиліть дозволило зберегти юридичну тяглість державності Естонії, Латвії та Литви та забезпечити повне відновлення їхньої незалежності у 1991 році. Подібна стратегія застосовувалася щодо самопроголошеної Турецької Республіки Північного Кіпру, міжнародна ізоляція якої на основі резолюцій Ради Безпеки ООН № 541 та № 550 обмежила її участь у міжнародних організаціях та суттєво вплинула на торгівельну діяльність [10].

Другий рівень політики невизнання передбачає економічні та секторальні обмеження, спрямовані на блокування економічної інтеграції окупованих територій та запобігання отриманню вигод від незаконного контролю. Зокрема, Європейський Союз застосовує Регламент № 692/2014, який забороняє імпорт товарів з окупованих територій без українських сертифікатів походження, обмежує інвестиції в інфраструктуру, придбання нерухомості та надання туристичних послуг. Українська держава додатково встановила режим закритих портів на окупованих територіях, що підтримується міжнародною спільнотою заборонаю заходження кораблів під іноземним прапором, що створює ефективний механізм контролю та підсилює дипломатичний сигнал невизнання [18, с. 450].

Третій рівень реалізації політики невизнання включає правове невизнання актів та документів, виданих окупаційними адміністраціями. Це стосується відмови держав-членів ЄС, США, Канади та інших країн визнавати паспорти, видані жителям окупованих територій, а також документи про реєстрацію власності та цивільні акти, оформлені за законами держави-окупанта. Така практика базується на принципі *ex injuria jus non oritur*, згідно з яким права не виникають з неправомірних дій [10, с. 260]. Судова практика Великої палати Європейського суду з прав людини у справах щодо Криму та Східної України (2021–2025) підтвердила «ефективний контроль» Російської Федерації над цими територіями та персональну відповідальність держави-окупанта за систематичні порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [18]. Подібні підходи створюють правові підстави для майбутніх міжнародних позовів щодо відшкодування збитків, завданих під час окупації.

Кримінально-правовий вимір політики невизнання полягає у кваліфікації дій окупаційної влади як міжнародних злочинів. Міжнародні трибунали та національні суди застосовують механізми кримінальної відповідальності для осуду примусових переміщень населення, незаконного захоплення майна та інших порушень, що належать до складу міжнародних злочинів проти людяності. Процесуальні інструменти, такі як заочні розгляди та спеціальні національні процедури, забезпечують доступ до правосуддя без визнання юрисдикції окупаційних органів, підсилюючи ефект делегітимації [18, с. 455; 14, с. 440]. Фіксація збитків у кримінальному процесі створює основу для подальших міжнародних позовів, спрямованих на відновлення порушених прав та компенсацію збитків [10, с. 265].

Особливу роль у розвитку політики невизнання відіграють міжнародні судові рішення та консультативні висновки. Консультативний висновок Міжнародного суду ООН щодо Намібії (1971) встановив обов'язок держав утримуватися від будь-яких дій, що можуть визнавати окупаційні структури. Аналіз сучасної практики демонструє, що найбільш ефективна модель політики невизнання формується через поєднання дипломатичного тиску, секторальних обмежень та кримінальної відповідальності. Це дозволяє комплексно делегітимізувати окупанта, захищати права населення та підтримувати довгостроковий міжнародний правопорядок. [14, с. 430-450; 10, с. 250-270].

На прикладі України політика невизнання проявляється у багатовекторній формі. Інституційне невизнання передбачає ігнорування голосів представників окупаційних адміністрацій, відмову визнавати результати незаконних виборів та зміну складу делегацій у міжнародних органах. Секторальні та економічні обмеження включають заборону імпорту товарів без українських сертифікатів, обмеження інвестицій та надання послуг, закриття портів та інші заходи контролю. Правове невизнання документів і актів окупаційної влади забезпечує недопущення легітимізації насильницької інтеграції населення у правове поле держави-агресора. Кримінальне переслідування порушників міжнародного права та кваліфікація дій окупанта як міжнародних злочинів підсилює ефект делегітимації та створює механізми відповідальності. [18, с. 450]

Таким чином, практика застосування політики невизнання свідчить про її складний і багатовимірний характер, який охоплює дипломатичні, економічні, правові та кримінально-правові аспекти. Її успішність залежить від інтегрованого використання різноманітних інструментів впливу, спрямованих на запобігання міжнародному визнанню окупаційних режимів, підтримання юридичного зв'язку окупованих територій із державою-сувереном, а також створення основ для відновлення законності. Міжнародний досвід засвідчує, що політика невизнання є не лише декларативною відповіддю на порушення норм міжнародного права, але й ефективним засобом тривалого правового та політичного тиску. Такі приклади з історії, як ситуація з Балтійськими державами, Північним Кіпром, Намібією, а також сучасний контекст щодо України, підтверджують: систематичне впровадження дипломатичної ізоляції, санкційних механізмів, відмови у визнанні документів окупаційної влади та міжнародного судового переслідування допомагає зберігати правову позицію держави-жертви навіть у випадку тривалого контролю з боку агресора.

Отже, політика невизнання є ключовим інструментом міжнародного правозастосування, який сприяє реалізації принципу "*ex injuria jus non oritur*" у практичній площині. Її значущість виявляється не лише у недопущенні легітимізації незаконних дій, але й у створенні правових основ для майбутнього відновлення територіальної цілісності держави, притягнення винних до відповідальності та відновлення глобального правопорядку.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІТИКИ НЕВИЗНАННЯ У СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

3.1. Основні проблеми реалізації політики невизнання у міжнародних відносинах

Реалізація політики невизнання у міжнародних відносинах стикається з низкою суттєвих проблем, які обмежують її ефективність як механізму захисту міжнародного правопорядку та територіальної цілісності держав. Однією з головних проблем є політична неоднорідність підходів держав до оцінювання актів насильницького захоплення чи неконституційних змін влади. Хоча міжнародне право закріплює норми, що забороняють агресію та анексію, зокрема статтю 2(4) Статуту ООН [1], практика демонструє, що позиції держав визначаються не лише юридичними критеріями, а й власними політичними, економічними та геостратегічними інтересами. Так, під час невизнання анексії Криму у 2014 році низка західних держав підтримала позицію невизнання, у той час як деякі регіональні актори залишилися нейтральними або утрималися від чіткої позиції, керуючись економічними міркуваннями та прагненням уникнути ескалації конфлікту [32].

Не менш важливою є нестабільність колективних механізмів невизнання, що проявляється у відсутності єдиної практики у застосуванні міжнародних резолюцій. Наприклад, Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 68/262 щодо територіальної цілісності України та Резолюція Ради Безпеки ООН 478 щодо Єрусалима закріплюють принципи невизнання, але не мають прямої примусової сили; їх реалізація залежить від політичної волі держав-членів [4]. Через це політика невизнання часто існує як декларативний акт, який не забезпечує реальних юридичних наслідків без підтримки узгоджених санкцій або дипломатичного тиску.

Поширеною проблемою є розбіжність між індивідуальними та колективними формами невизнання. Індивідуальні заяви держав мають переважно символічний характер і не гарантують системної відповіді на порушення міжнародного права. Колективні документи, хоч і мають більшу вагу, ухвалюються тривалий час і можуть втратити актуальність у разі швидкого розвитку подій. Наприклад, під час

конфліктів у Східній Україні та Сирії резолюції Генасамблеї ООН отримували широку підтримку з політичних мотивів, але обмежено впливали на реальний хід подій без ефективних санкційних чи правових механізмів імплементації [12].

Координація санкційних режимів між різними міжнародними акторами також залишається проблемою. Економічні та фінансові санкції, такі як Закон Магнітського у США або санкції ЄС проти Талібану чи Росії, потребують скоординованих дій багатьох держав та організацій для досягнення ефективності. Відсутність уніфікованих режимів та різні підходи до санкцій дозволяють суб'єктам, що перебувають під невизнанням, знаходити способи обходу обмежень через паралельні ринки або треті юрисдикції [13].

Юридична складність реалізації невизнання проявляється у відсутності універсального механізму контролю за дотриманням норм. Віденські конвенції (1961 та 1969 рр.) містять положення про недійсність міжнародних актів, укладених під примусом (ст. 52 Віденської конвенції про договори) та про відмову в акредитації дипломатичних представників (ст. 10 Віденської конвенції про дипломатичні зносини), проте застосування цих норм залежить від національної практики та політичної волі держав. Прикладом є справа ЄСПЛ «Лойзиду проти Туреччини» (1996 р.), де суд визнав невизнання суверенітету Північного Кіпру, однак рішення має обмежений характер і не створює загальнообов'язкової практики [18].

Сучасний розвиток міжнародних відносин ускладнює реалізацію політики невизнання через появу гібридних утворень, кібератак та інформаційних операцій, які впливають на легітимність суб'єктів без застосування традиційної сили [21]. Це змушує держави та міжнародні організації розробляти концепції «координованого невизнання» через багатосторонні платформи, такі як G20 або QUAD, проте правова сила та ефективність таких механізмів ще формуються [12].

Відсутність чітко визначених наслідків для суб'єктів під невизнанням, особливо у гуманітарних і соціальних сферах, створює додатковий виклик. Часткове або гібридне невизнання дозволяє підтримувати обмежені двосторонні контакти для вирішення життєво важливих потреб населення, наприклад, евакуацію громадян або оформлення документів (позначки у закордонних паспортах жителів окупованих

територій), що створює дисонанс між принципом невизнання та практичною необхідністю гуманітарних дій [4].

Отже, реалізація політики невизнання у сучасних міжнародних відносинах супроводжується численними системними проблемами, які знижують її дієвість як засобу забезпечення міжнародного правопорядку. Серед основних викликів варто виділити політичну неоднорідність позицій держав, залежність практичного застосування від геополітичних інтересів, відсутність обов'язкових механізмів примусового характеру, а також недостатню узгодженість між колективними та індивідуальними формами невизнання. Додатково серйозною проблемою залишається обмежена ефективність санкційних режимів і труднощі у їх координації, що відкриває можливості для обходу санкційних заходів і знижує загальний вплив політики невизнання. Юридичні складнощі, пов'язані з відсутністю універсальних механізмів контролю та впровадження норм міжнародного права, разом із появою новітніх гібридних загроз, ще більше ускладнюють її ефективну реалізацію.

Таким чином, політика невизнання, хоча й залишається вагомим нормативним засобом, потребує суттєвого вдосконалення як на теоретичному, так і на практичному рівнях. Для підвищення її ефективності необхідно посилити міжнародну координацію, уніфікувати підходи держав, розширити санкційні та правові механізми, а також адаптувати їх до нових викликів. Лише за таких умов можливо забезпечити узгоджену реалізацію принципів міжнародного права та гарантований захист суверенітету і територіальної цілісності держав.

3.2. Сучасні виклики та перспективи політики невизнання

Сучасні міжнародні відносини демонструють значну трансформацію форм і засобів порушення міжнародного права, що ставить під сумнів традиційні підходи до реалізації політики невизнання. Одним із ключових викликів є поява гібридних конфліктів, які поєднують елементи військової агресії, кібератак, інформаційного тиску та економічного шантажу [21]. Такі конфлікти ускладнюють визначення суб'єкта порушення і роблять традиційні інструменти невизнання менш

ефективними, оскільки вони передбачають чітку ідентифікацію порушника та його території.

Новим викликом є цифровізація та глобалізація фінансових і інформаційних потоків. Використання криптовалют, електронних платформ і міжнародних мереж обміну даними дозволяє суб'єктам, які перебувають під невизнанням, обходити економічні та санкційні обмеження. Це створює необхідність інтегрування традиційних санкційних і дипломатичних механізмів із сучасними технологічними інструментами контролю та моніторингу [13].

Крім того, сучасна практика демонструє важливість гнучких форм невизнання, що поєднують політичну позицію з практичною взаємодією у гуманітарних, медичних та соціальних сферах. Часткове або гібридне невизнання дозволяє державам підтримувати контакти з населенням на окупованих або самопроголошених територіях для вирішення життєво важливих питань без формального легітимізування порушників міжнародного права [4]. Водночас така практика створює ризики політичних компромісів і неоднозначної інтерпретації міжнародних зобов'язань, що підкреслює необхідність розробки чітких принципів і стандартів часткових взаємодій у контексті невизнання.

Перспективи розвитку політики невизнання також пов'язані з активізацією багатосторонньої координації. Платформи G20, QUAD, ОБСЄ, а також регіональні об'єднання, такі як ЄС та Африканський союз, створюють умови для більш узгодженого застосування санкцій, дипломатичного тиску та інформаційних кампаній [12]. Однак їхня ефективність залежить від політичної волі держав-членів і від готовності інтегрувати юридичні, економічні та технологічні механізми у єдину стратегію.

Юридичною перспективою є посилення ролі міжнародних конвенцій та судових практик у стандартизації процедур невизнання. Потребується чіткіше визначення повноважень держав щодо відмови в акредитації дипломатичних представників, невизнання договорів, укладених під примусом, а також механізмів притягнення до відповідальності порушників міжнародного права. Міжнародні

судові рішення, зокрема прецеденти ЄСПЛ та Міжнародного суду ООН, можуть служити основою для формування більш узгодженої практики [14; 10].

З огляду на ці виклики, перспективи політики невизнання полягають у її адаптації до сучасних умов, що включає інтеграцію традиційних дипломатичних інструментів із економічними, технологічними та гуманітарними механізмами. Створення комплексних стандартів «координованого невизнання» дозволяє державам і міжнародним організаціям реагувати на порушення міжнародного права більш оперативно та ефективно, зберігаючи баланс між принципами суверенітету, територіальної цілісності та гуманітарними потребами населення [21; 4].

Отже, сучасні виклики, пов'язані з політикою невизнання, тісно пов'язані з трансформацією природи міжнародних конфліктів і ускладненням механізмів впливу на порушників міжнародного права. Гібридні війни, цифровізація економіки та інформаційного простору, а також активне використання новітніх технологій суттєво знижують ефективність традиційних засобів невизнання. Це пов'язано з тим, що розмиваються межі між відповідальними суб'єктами та з'являються нові можливості для обходу санкцій і обмежувальних заходів на міжнародному рівні. У той же час досвід демонструє важливість поєднання принципості з певною гнучкістю. Зокрема, частковий чи гібридний підхід до невизнання дозволяє враховувати гуманітарні потреби населення без легітимізації нелегітимних режимів. Однак, для ефективного застосування такого підходу потрібне більш чітке нормативне врегулювання, яке могло б запобігти суперечностям між політичними рішеннями та юридичними зобов'язаннями держав.

Таким чином, подальший розвиток політики невизнання залежить від її інституціоналізації та пристосування до нових реалій. Це має включати посилену багатосторонню координацію, уніфікацію санкційних режимів, ширше залучення міжнародних судових органів і впровадження технологічних інструментів контролю. Лише комплексний підхід, що інтегрує правові, політичні, економічні й цифрові аспекти, може забезпечити результативність політики невизнання як важливого інструмента захисту державного суверенітету та підтримання міжнародного правопорядку в умовах сучасних глобальних змін.

3.3. Баланс між політикою невизнання та гуманітарними потребами населення окупованих територій

Політика невизнання традиційно використовується як інструмент міжнародної дипломатії для засудження актів порушення суверенітету та територіальної цілісності держав. Проте суворе невизнання часто вступає в протиріччя з потребами цивільного населення, яке залишається під контролем окупаційних або самопроголошених адміністрацій. Основна складність полягає у пошуку балансу між підтриманням принципів міжнародного права та гарантуванням базових гуманітарних прав [4].

Часткове або гібридне невизнання дозволяє міжнародним акторам підтримувати мінімальний контакт із суб'єктами, які порушили міжнародне право, виключно з гуманітарною метою. Це включає евакуацію цивільного населення у випадках надзвичайних ситуацій, доставку медичних товарів та гуманітарної допомоги, забезпечення права на освіту, доступ до соціальних послуг і документів. Наприклад, під час захоплення влади Талібаном в Афганістані у 2021 році низка країн та міжнародних організацій координувала гуманітарні дії з новим режимом, при цьому не визнаючи його легітимність [12]. Аналогічно, у Криму українська держава забезпечувала видачу документів та соціальних виплат для населення півострова, зберігаючи невизнання окупаційної адміністрації [12].

Разом із тим, такі дії створюють юридичну та політичну невизначеність. Обмежена взаємодія з окупаційними органами може бути витлумачена як легітимізація їхніх дій, що потенційно послаблює міжнародний тиск на порушника права. Для уникнення цього міжнародні організації та держави застосовують принцип «чітких меж»: контакти дозволені лише з гуманітарних, медичних або життєво необхідних соціальних питань, і не можуть включати визнання політичних чи адміністративних рішень [21].

Особливу увагу слід приділяти координації між державами та міжнародними гуманітарними організаціями. Наприклад, Міжнародний Комітет Червоного Хреста та програми ООН у Північному Кіпрі або Косово діяли через локальні структури, які не визнавалися державами, що дозволяло підтримувати гуманітарну діяльність без

легітимізації порушників [14]. Такий підхід дозволяє зберігати політику невизнання як засіб міжнародного права, одночасно забезпечуючи базові потреби цивільного населення.

Сучасні гібридні конфлікти та нові форми агресії ускладнюють класичні механізми невизнання. Використання кібератак, дезінформаційних кампаній та економічного тиску створює ситуації, коли визначення легітимності влади або суверенітету стає складним, а гуманітарні потреби населення швидко зростають. У таких умовах традиційні дипломатичні методи та санкційні режими часто запізнюються, що може призвести до гуманітарної катастрофи [10].

Важливим аспектом є також баланс між санкціями та гуманітарними потребами. Суворі економічні санкції проти держав або суб'єктів, які порушили міжнародне право, можуть непрямо впливати на цивільне населення. Наприклад, обмеження фінансових потоків, торгівлі або доступу до медичних товарів можуть ускладнити життя мирних жителів, навіть якщо санкції спрямовані на уряд або окупаційну адміністрацію [13]. Тому міжнародна спільнота розробляє механізми «цільових санкцій», які обмежують економічну діяльність конкретних осіб чи структур, водночас забезпечуючи доставку гуманітарної допомоги.

Ще одним важливим чинником є інформаційна складова. В умовах гібридних конфліктів, коли дезінформація та пропаганда активно використовуються для легітимізації незаконних утворень, міжнародні організації повинні одночасно підтримувати гуманітарні програми та контролювати, щоб ці дії не створювали враження формального визнання [21; 12].

Таким чином, баланс між політикою невизнання та забезпеченням гуманітарних потреб населення окупованих територій становить один із найбільш складних викликів сучасного міжнародного права. З одного боку, суворе дотримання принципу невизнання є важливим для уникнення легітимізації незаконних режимів і підтримання міжнародного правового порядку. З іншого боку, існує нагальна потреба у захисті базових прав і задоволенні життєвих потреб цивільного населення в таких регіонах. Практика доводить, що доцільним рішенням є впровадження гнучкого та диференційованого підходу, відомого як часткове або

гібридне невизнання. Цей підхід передбачає обмежені контакти з окупаційними адміністраціями виключно для вирішення гуманітарних питань. Водночас така взаємодія має бути строго регламентованою, аби уникнути навіть непрямої легітимізації подібних адміністрацій. Таким чином, необхідно розробити прозорі міжнародні стандарти й забезпечити координацію заходів між державами та міжнародними організаціями.

Отже, успішна реалізація політики невизнання можлива лише на основі збалансованого підходу, що поєднує принциповість із прагматизмом. Використання різноманітних правових, дипломатичних, економічних та гуманітарних інструментів дозволяє одночасно захищати державний суверенітет і дотримуватися прав людини. Саме такий комплексний підхід є ключовим для підтримки міжнародного правопорядку і зниження негативного впливу окупації на цивільне населення.

3.4. Перспективи розвитку політики невизнання як інструменту підтримання міжнародного правопорядку

Політика невизнання залишається одним із ключових механізмів підтримання міжнародного правопорядку, проте її ефективність у сучасних умовах значною мірою залежить від здатності держав адаптувати її до нових політичних, економічних та технологічних викликів. Сучасна практика показує, що класичні форми невизнання, які орієнтуються виключно на дипломатичні декларації або декларативні резолюції, вже не завжди здатні запобігати порушенням міжнародного права, що виникають у гібридних війнах, через інформаційний вплив або економічний тиск [10].

Одним із головних напрямів розвитку є зміцнення нормативно-правової бази політики невизнання. Незважаючи на наявність Статуту ООН, Віденських конвенцій та численних резолюцій Генеральної Асамблеї, практичне застосування норм невизнання часто залишається декларативним і залежить від політичної волі держав. Перспективним є створення міжнародно-правових механізмів, що забезпечують обов'язковість певних дій держав у разі анексії, окупації або неконституційного захоплення влади. Це може включати юридично закріплені процедури координації

санкцій, дипломатичної ізоляції та гуманітарних заходів, що дозволять зменшити розбіжності у позиціях держав-членів [14].

Важливим напрямом є розвиток економічного та фінансового компоненту політики невизнання. Ефективність санкцій прямо залежить від координації дій держав і міжнародних організацій, а також від усунення правових та процедурних «лазівок», що дозволяють об'єктам невизнання обходити обмеження. У перспективі можна очікувати появу єдиних стандартів і міжнародних платформ моніторингу виконання санкцій, а також використання цифрових технологій для автоматизованого контролю за транзакціями і переміщенням активів [13].

Неможливість ігнорувати гуманітарні аспекти робить перспективним розвиток моделей «обмеженого невизнання», які передбачають чіткі рамки для надання гуманітарної допомоги, проведення евакуацій та медичної підтримки населення на окупованих територіях. Такий підхід дозволяє уникати юридичних і політичних компромісів, що можуть бути витлумачені як поступка суб'єктам, що порушили міжнародне право, і водночас забезпечує захист життєвих потреб цивільного населення [12].

Технологічні зміни стають ключовим фактором формування нових механізмів невизнання. Зростання ролі кіберпростору, інформаційних кампаній та цифрових платформ створює ситуації, коли підрив легітимності державних утворень може здійснюватися без застосування традиційної сили. У цьому контексті перспективними є багаторівневі механізми «кібер-невизнання», які поєднують дипломатичні заяви, санкції та інформаційний вплив, що дозволяє державам координувати реакцію у режимі реального часу [21].

Не менш важливим є розвиток багатосторонніх платформ і форумів координації, таких як G20, QUAD, ОБСЄ та регіональні організації. Вони дозволяють обмінюватися даними, координувати політичну і економічну відповідь та розробляти спільні підходи до невизнання, включно із санкційними, дипломатичними і гуманітарними механізмами. У перспективі важливим є стандартизоване визначення критеріїв для застосування політики невизнання, що

включатиме: визначення «суб'єкта порушення», правові підстави для невизнання, перелік санкцій та обмежень, а також рамки гуманітарного співробітництва [10; 21].

Окремим перспективним напрямом є формування інтегрованих стратегій «координованого невизнання», які поєднують політичні, юридичні, економічні та технологічні інструменти у комплексній відповіді на порушення міжнародного права. Такі стратегії можуть передбачати, наприклад, одночасне ухвалення резолюцій, введення санкцій, блокування активів та гуманітарне співробітництво, що дозволяє знизити ризик розбіжностей між державами і підвищити ефективність міжнародної реакції [4].

Отже, перспективи розвитку політики невизнання включають формування універсальних правових механізмів з обов'язковими процедурами для держав, що дозволить забезпечити узгоджене застосування норм міжнародного права навіть у разі геополітичної розбіжності між державами. Важливим є інтегрування економічних, дипломатичних та гуманітарних заходів, що дозволяє одночасно тиснути на порушників міжнародного права та мінімізувати негативні наслідки для цивільного населення на окупованих територіях. Застосування технологій і кібермеханізмів у політиці невизнання відкриває нові можливості для моніторингу, контролю та реагування у режимі реального часу, зокрема шляхом відстеження фінансових потоків, блокування цифрових платформ і протидії дезінформації. Розвиток багатосторонніх платформ координації та спільних стандартів, включно з організаціями G20, QUAD, ОБСЄ та регіональними структурами, сприяє формуванню єдиного підходу держав до визначення суб'єктів порушення і способів їхньої ізоляції. Нарешті, формування комплексних стратегій «координованого невизнання», що поєднують усі інструменти – юридичні, економічні, дипломатичні та технологічні – у системну відповідь, дозволяє забезпечити ефективність політики невизнання та підвищує її роль як інструменту підтримання міжнародного правопорядку, захисту суверенітету та територіальної цілісності держав у сучасних умовах глобальної безпеки.

Таким чином, це дозволить політиці невизнання ефективно реагувати на сучасні виклики міжнародного права, забезпечувати дотримання норм

міжнародного правопорядку та підтримувати суверенітет і територіальну цілісність держав у глобальному масштабі.

ВИСНОВКИ

У процесі підготовки курсової роботи, досліджуючи питання політики невизнання в міжнародному праві, було зроблено висновок, що цей механізм є не лише способом реагування на міжнародно-протиправні дії, а й важливим елементом підтримки сучасного світового правопорядку. Його сутність полягає у здатності ефективно протидіяти спробам легітимізації агресії, окупації та анексії територій, зберігаючи правову силу принципів суверенітету та територіальної цілісності держав.

У роботі встановлено, що політика невизнання ґрунтується на імперативних нормах міжнародного права, таких як заборона застосування сили (ст. 2(4) Статуту ООН), принцип *ex injuria jus non oritur* (Резолюція ГА ООН 2625 (XXV)) та *erga omnes* зобов'язання, і реалізується як у правових документах (Віденські конвенції 1961/1969 рр.), так і в практиці держав та міжнародних організацій. Її суттю є не лише формальне невизнання неправомірних ситуацій, але й запобігання їх легалізації в майбутньому через комплексний тиск.

Дослідження міжнародної практики — від доктрини Стімсона (1932 р., Маньчжурія) до сучасних рішень щодо України (Резолюції ГА ООН 68/262 (2014 р.), A/RES/ES-10/24 (2022 р.), Велика палата ЄСПЛ 2023–2025 рр.) — показало, що політика невизнання включає широкий спектр заходів: дипломатичну ізоляцію, економічні й секторальні санкції (Регламент ЄС 692/2014, "кримський пакет"), обмеження міжнародної співпраці та правове відторгнення дій окупаційної влади (невизнання паспортів, договорів). Такий підхід дозволяє зберігати юридичний статус суверенітету держави-жертви (*de jure*), не даючи можливості закріпити наслідки агресії (*de facto*) на міжнародному рівні.

Разом із тим у роботі підкреслено ряд викликів, які обмежують ефективність цього механізму. Серед них — політична роз'єднаність міжнародної спільноти (нейтралітет через економічні інтереси), колізії у приватному праві (*lex patriae* vs. гуманітарні акти), суперечності між фактичними обставинами та юридичним статусом, а також новітні гібридні загрози, зокрема цифрове ухилення від санкцій (криптовалюти, паралельні ринки). Крім того, відсутність глобального механізму

примусу до виконання рішень міжнародних органів, включаючи рекомендаційні резолюції Генеральної Асамблеї ООН, створює ризики перетворення політики невизнання на декларативний інструмент без реальних наслідків.

Додатково, аналіз доктринальних підходів (декларативна vs. конститутивна теорії визнання) виявив потребу в гібридних моделях: часткове визнання для гуманітарних цілей (технічні контакти з Косово чи Тайванем) без повної легітимізації, що балансує принципи з практичними потребами. Практика невизнання анексій, як-от окупація Балтійських держав СРСР (1940–1991 рр.) та Турецької Республіки Північного Кіпру (резолюції РБ ООН 541/550, 1983–1984 рр.), підтверджує довгострокову ефективність політики невизнання, зберігаючи *de jure* суверенітет, але водночас підкреслює її вразливість до затяжних вчинених справ без скоординованої та стійкої міжнародної реакції.

Перспективи розвитку цього інституту пов'язані з його подальшою інституціоналізацією та зміцненням через міжнародну координацію, вдосконалення санкційних механізмів (цифровий моніторинг активів РФ на \$300+ млрд), впровадження гнучких підходів до застосування політики невизнання, які враховують гуманітарні потреби населення окупованих територій (Додатковий протокол I до Женевських конвенцій). Важливим напрямом є також розширення сфери міжнародно-правової відповідальності шляхом використання судових механізмів (заочні процеси, консультативні висновки МС ООН) та криміналізації окупаційних злочинів.

У контексті України цей інструмент набуває особливої важливості, забезпечуючи підтримку її суверенітету та територіальної цілісності на міжнародному рівні, стримуючи агресора і створюючи умови для реституції (відшкодування збитків, деокупація). Досвід 2014–2026 рр. ілюструє еволюцію від декларацій до комплексних санкцій, що слугує прецедентом для глобальної практики.

Таким чином, досягнення поставленої мети дозволяє стверджувати, що політика невизнання є суттєвим багаторівневим і динамічним компонентом сучасного міжнародного права. Вона здатна трансформуватися із засобу ізоляції в

ефективний гарант міжнародної правової стабільності, сприяючи збереженню балансу між захистом державного суверенітету та забезпеченням гуманітарних стандартів. Подальші дослідження можуть фокусуватися на цифрових аспектах санкцій та моделях "розумного невизнання" для гібридних конфліктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонович М. М. Міжнародне публічне право. Київ : Юрінком Інтер, 2023. 584 с.
2. Грушко В. Правовий режим окупованих територій. Київ, 2022. 240 с.
3. Кабінет Міністрів України : офіц. вебпортал. 2026. URL: <https://www.kmu.gov.ua> (дата звернення: 15.02.2026).
4. Конвенція Монтевідео про права та обов'язки держав (1933 р.). URL: https://micronations.fandom.com/uk/wiki/Конвенція_Монтевідео (дата звернення: 18.02.2026).
5. Кримсос. 6 років окупації: які резолюції приймала Генасамблея ООН. 2020. URL: <https://krymsos.com/6-rokiv-okupacziyi-yaki-rezolyucziyi-pryjmalagenasambleya-oon/> (дата звернення: 22.02.2026).
6. Матеріали Організації Об'єднаних Націй, Європейського Союзу та ОБСЄ щодо санкційної політики та невизнання (офіційні джерела), 2017–2026. (дата звернення: 25.02.2026).
7. Мицик В. В. Міжнародне публічне право : підручник : у 2 т. Харків : Право, 2019. Т. 1. 416 с. ; Т. 2. 640 с.
8. Мицик І. М. Міжнародне публічне право. Т. 2 : Визнання держав і урядів та невизнання. Київ, 2019. 320 с.
9. Паливода В. Міжнародне право : навчальні матеріали. Київ, 2019. 180 с.
10. Про внесення змін до законодавчих актів України щодо міжнародного права : Закон України від 1989 р. № 926-XXI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/926_001-89 (дата звернення: 12.02.2026).
11. Теорії визнання держав. Stud.com.ua. URL: https://stud.com.ua/59163/pravo/teoriyi_viznannya_derzhav (дата звернення: 19.02.2026).
12. Хмельова О. Міжнародні санкції як інструмент політики невизнання. Київ, 2018. 215 с.
13. Хмельова О. Політика невизнання в міжнародному праві. Київ, 2020. 256 с.

14. Золотухін Д. Політика невизнання: стратегії протидії інституалізації тимчасово окупованих територій України. Інститут постінформаційного суспільства. 2022. 68 с.
15. Charter of the United Nations : adopted 26 June 1945. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text> (дата звернення: 14.02.2026).
16. Council Regulation (EU) No 269/2014 of 17 March 2014 concerning restrictive measures... URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014R0269> (дата звернення: 10.03.2026).
17. Council Regulation (EU) No 692/2014 of 23 June 2014 concerning restrictions related to Crimea and Sevastopol... (дата звернення: 10.03.2026).
18. Crawford J. Brownlie's Principles of Public International Law. 9th ed. Oxford : Oxford University Press, 2019. 872 p.
19. Crawford J. State Responsibility: The General Part. Cambridge University Press, 2019. 830 p.
20. ESIL Agora Papers in International Law. URL: <https://esil-sedi.eu/wp-content/uploads/2018/04/Agora-3-Milano.pdf> (дата звернення: 11.03.2026).
21. European Court of Human Rights : [site]. URL: <https://www.echr.coe.int/en/> (дата звернення: 01.03.2026).
22. European Union External Action. EU Sanctions Policy. 2024. URL: <https://www.eeas.europa.eu/> (дата звернення: 08.03.2026).
23. International Court of Justice (ICJ). Cases and Judgments. URL: <https://www.icj-cij.org/en/cases> (дата звернення: 12.03.2026).
24. Kaminska M. Hybrid Conflicts and Cyber Threats: Modern Challenges to International Law. *Journal of International Security Studies*. 2023. 45 p.
25. Klabbbers J. International Law. Cambridge : Cambridge University Press, 2020. 388 p.
26. Legal Position. Наукова стаття з міжнародного права. 2024. URL: <https://www.legalposition.umsf.in.ua/archive/2024/2/13.pdf> (дата звернення: 05.03.2026).

27. Melzer N. International Humanitarian Law: A Comprehensive Introduction. Geneva, 2021. 320 p.
28. Orakhelashvili A. Peremptory Norms in International Law. Oxford University Press, 2019. 640 p.
29. Shaw M. N. International Law. 8th ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2017. 1118 p.
30. Stimson Doctrine. EBSCO Research Starters. URL: <https://www.ebsco.com/research-starters/history/stimson-doctrine> (дата звернення: 20.02.2026).
31. Territorial Integrity of Ukraine : Resolution A/RES/68/262 adopted by the General Assembly on 27 March 2014.
32. UN General Assembly Resolution A/RES/ES-10/21, 2014. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/ES-10/21> (дата звернення: 02.03.2026).